

MONITORING ŚLEPOWRONA

Instrukcja prac terenowych

1. Podstawowe informacje o programie

Monitoring Ślepowrona (MSL) to program rozpoczęty w roku 2009 w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska prowadzonego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ), dzięki finansowaniu Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Monitoring Ślepowrona ma charakter cenzusu, zatem w jego ramach zbierane są informacje o rozmieszczeniu i liczebności całej krajowej populacji lęgowej ślepowrona *Nycticorax nycticorax*, a także śledzona jest zmiana liczebności gatunku w dłuższej perspektywie czasu. Liczenia prowadzone są przez wykwalifikowanych ornitologów. Dzięki znajomości biologii lęgowej gatunku, jego wymagań siedliskowych i doświadczeniu w liczeniu par w koloniach lęgowych, uzyskane wyniki obarczone są niewielkim błędem.

Rozpoczynając Monitoring Ślepowrona kontrolami objęto stanowiska lęgowe gatunku znane z lat 1990–2008, wskazane przez koordynatora krajowego w oparciu o jego wyniki zebrane metodami jak w niniejszej instrukcji. Ponadto kontrolami objęto kilka sporadycznie zajmowanych stanowisk w pozostałej części Polski.

Cele monitoringu:

- (1) uzyskanie danych o rozmieszczeniu i oszacowanie liczebności krajowej populacji ślepowrona;
- (2) śledzenie zmian liczebności w dłuższej perspektywie czasu;
- (3) wskazanie przyczyn bezpośrednich lub pośrednich zmian liczebności;

2. Gatunek objęty monitoringiem

Ślepowron *Nycticorax nycticorax* jest gatunkiem z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, a prawo polskie określa jego status jako gatunek chroniony, wymagający ochrony czynnej. Dodatkowo dla jego kolonii lęgowych mogą być ustanowione całoroczne strefy ochrony.

Krajowa populacja jest skoncentrowana na niewielkim obszarze w dolinie górnej Wisły. Poza tym obszarem istnieje jeszcze pięć kolonii i dwa potencjalne stanowiska, gdzie obserwuje się ptaki w sezonie lęgowym. W latach 2013–2018 liczebność ślepowrona oceniono na 763–1225 par (Chodkiewicz i in. 2019). W okresie prowadzenia monitoringu odnotowano wzrost krajowej populacji o 50%. Jest to gatunek kluczowy dla czterech ostoi ptaków o znaczeniu europejskim, które znajdują się w sieci OSOP Natura 2000. Są to: Dolina Górnej Wisły, Stawy w Brzeszczach, Dolina Dolnej Soły i Dolina Dolnej Skawy.

Ślepowron zasiedla stawy rybne, doliny rzeczne i żwirownie. Kolonie lęgowe znajdują się w gęstych zakrzaczeniach, **w zdecydowanej większości na wyspach**. Loty żerowiskowe odbywają się w promieniu kilku kilometrów od miejsca lęgowego.

3. Parametry populacyjne podlegające rejestracji

Należy ustalić bezwzględną liczbę par lęgowych ślepowrona na stanowisku. W miejscach niedostępnych, w których nie jest możliwa bezpośrednia kontrola lęgowiska, liczba par jest szacowana z podaniem

zakresu liczebności, gdzie dolny zakres liczebności dotyczy wyłącznie par lęgowych, a górna wartość zakresu ujmuje liczbę par lęgowych łącznie z parami prawdopodobnie lęgowymi, a więc np. budującymi gniazdo.

Na podstawie dwóch kontroli można również ocenić ogólny wskaźnik rozrodu w danej kolonii/lokalizacji poprzez policzenie młodych, Nielotnych osobników. **Jeżeli policzenie młodych jest możliwe, wynik należy wpisać do formularza kontroli.**

4. Definicja populacji docelowej

Monitoring Ślepowrona oparty jest na kontroli znanych miejsc regularnego gniazdowania tego gatunku w południowej Polsce, głównie w dolinie górnej Wisły. Ponadto kontrolami objęte są: Park Narodowy Ujście Warty, zbiornik Jeziersko, stawy w Górkach, dolny basen Biebrzy, zbiornik Mokrzec i zbiornik Otmuchowski. Nowe stanowiska lęgowe będą na bieżąco włączane do monitoringu krajowego. Dotychczasowy charakter występowania gatunku w Polsce – niewielki zasięg lęgowy skoncentrowany w dolinie górnej Wisły – najprawdopodobniej nie daje możliwości znacznego rozprzestrzenienia się gatunku w najbliższych latach. Niemniej, biorąc pod uwagę ciągły wzrost populacji ślepowrona na stałym lęgowisku, jest to w przyszłości możliwe. W związku z tym istotna jest bieżąca weryfikacja wszelkich przesłanek, które sugerują możliwość gniazdowania w nowych miejscach.

5. Powierzchnie próbne

5.1. Obszar objęty monitoringiem

Liczenia obejmują wszystkie aktualnie znane stanowiska lęgowe ślepowrona w Polsce.

5.2. Wielkość powierzchni próbnych

Stanowiska wpisane są w kwadraty 10x10 km.

6. Frekwencja pomiarów

Monitoring ślepowrona prowadzony jest corocznie w sezonie lęgowym. Wykonywane są dwie kontrole na wszystkich znanych stanowiskach.

7. Technika kontroli terenowej

7.1. Ogólne określenie metodyki

Kontrole terenowe obejmują znane stanowiska ślepowrona w dolinach rzek z łożowiskami nadrzecznymi, na wyspach, w zwirowniach i na stawach hodowlanych.

Stwierdzenie ptaków w sezonie lęgowym, szczególnie kilku osobników w miejscu, gdzie dotąd nie gniazdowały, jest sygnałem do prowadzenia dalszych obserwacji i przeszukiwania potencjalnych miejsc lęgowych. Obserwacje są prowadzone z dystansu oraz podczas bezpośredniej kontroli stanowisk.

7.2. Liczba kontroli i ich terminy

W monitoringu przyjęto dwa terminy prowadzenia kontroli:

- kontrola 1: **20 maja–20 czerwca**,
- kontrola 2: **20 lipca–20 sierpnia**.

Pierwsza kontrola ma na celu określenie sposobu zajęcia stanowiska przez ślepowrony w danym sezonie i wstępną ocenę liczby par. Podczas drugiej kontroli potwierdzane jest zajęcie stanowiska i przeprowadza się ocenę stanu kolonii i liczenie zajętych gniazd.

W funkcjonujących od dawna koloniach terminy kontroli mogą ulec zmianie. Zdarza się, że niektóre kolonie są zasiedlane zdecydowanie później niż pozostałe i możliwość bezpiecznego policzenia gniazd pojawia się dopiero w sierpniu lub nawet we wrześniu. W takich przypadkach dopuszcza się wydłużenie terminu kontroli następująco:

- kontrola 1: **do 20 lipca**,
- kontrola 2: **do 20 września**.

Przeprowadzenie kontroli w innym terminie niż podstawowy możliwe jest tylko po wcześniejszej konsultacji i otrzymaniu zgody od koordynatora krajowego.

Należy wykonać dwie kontrole stanowisk w sezonie, również wtedy, gdy podczas pierwszej kontroli nie wykryto ptaków.

7.3. Pora kontroli

Najlepszą porą na kontrolę stanowiska są wczesne godzinny poranne i wieczorne. W miejscach stałego gniazdowania ślepowrona pora kontroli nie ma istotnego znaczenia. Bezpośrednią wizytę w kolonii należy przeprowadzić w godzinach porannych, kiedy nie jest jeszcze gorąco, ale należy również unikać dni, kiedy nastąpiło ochłodzenie i są ciągłe opady deszczu.

7.4. Przebieg kontroli w terenie

Należy wytypować miejsca skąd jest najlepszy widok na kolonię lub potencjalne miejsce gniazdowania ślepowrona. Zwykle wystarczy prowadzenie obserwacji z jednego punktu. Jeśli dokładne zlustrowanie potencjalnego siedliska z jednego punktu nie jest możliwe, to konieczne jest wykonanie obserwacji z kilku miejsc. Czas obserwacji z jednego punktu powinien wynosić przynajmniej pół godziny. Punkty obserwacji muszą być usytuowane w odległości co najmniej 50 m od kolonii ze względu na możliwość płoszenia się ptaków. Obserwacje potencjalnego siedliska lęgowego ślepowrona z dystansu można połączyć z bezpośrednią kontrolą kolonii, podczas której uzyskane będą dowody gniazdowania. Wtedy też należy policzyć wszystkie zajęte gniazda. Gdy gniazd jest dużo i są one zlokalizowane w gęstych zaroślach, konieczne jest nietrwale znakowanie gniazd tak, aby nie policzyć ich powtórnie.

Kontrolę bezpośrednią w kolonii należy przeprowadzić w momencie, kiedy najstarsze pisklęta w kolonii mają nie więcej niż 2 tygodnie i jeszcze nie opuszczają gniazd. Kontrola w późniejszym terminie, kiedy pisklęta nie potrafią latać, a już przemieszczają się po całej kolonii, może doprowadzić do strat w lęgach. Spłoszone pisklęta mogą wskakiwać do wody i odpływać z kolonii, a zagubione prawdopodobnie nie powrócą już do kolonii i będą narażone na schwytanie przez drapieżnika. Kontrola czynnej kolonii nie powinna trwać dłużej niż jedną godzinę. Kontrole mogą przeprowadzać 2–3 osoby jednocześnie, jednak w okresie lęgowym powinny poruszać się w odległości do 2 m od siebie. W ten sposób płoszenie ptaków będzie zredukowane tylko do jednej części kolonii. Kontrola stanowisk po zakończeniu lęgów może trwać dłużej.

7.5. Stymulacja głosowa

Nie stosuje się stymulacji głosowej.

8. Jednostka monitoringu

Liczenie obejmuje pary, dla których ustalane są kryteria lęgowości.

9. Wskazówki odnośnie interpretacji wyników

Pojedyncze obserwacje ptaków dokonane w odpowiednim siedlisku lęgowym mogą być uznane jedynie jako przesłanka do podjęcia poszukiwania przypadków gniazdowania gatunku i nie są wykorzystywane do podania oceny liczebności na stanowisku. Listę kryteriów lęgowości dla ślepowrona zamieszczono w tabeli.

Kategoria gniazdowania		Opis obserwacji
O	stanowisko niezajęte	brak ptaków
A	gniazdowanie możliwe	stwierdzenie pojedynczych ptaków dorosłych lub młodocianych podczas jednej kontroli
B	gniazdowanie prawdopodobne	stwierdzenie kilku (>5) ptaków dorosłych lub młodocianych podczas obu kontroli, obserwacja ptaków dorosłych w szacie godowej (czerwone lub ciemnoróżowe nogi); zaniepokojone ptaki latające nad obserwatorem, dorosłe ptaki z materiałem na gniazdo w dziobie
C	gniazdowanie pewne	stwierdzenie zajętego gniazda – wysiadywane, z jajami, z pisklętami; nietotne młode wspinające się po gałęziach krzewów i drzew; podloty z puchem na głowie; słyszane z daleka głosy piskląt w miejscach, gdzie były obserwowane ptaki dorosłe, resztki skorup jaj pod gniazdami

11. Informacje dodatkowe

11.1 Koordynacja liczeń

Koordynacja jednostopniowa: krajowa. Więcej informacji dostępnych na stronie internetowej: <https://monitoringptakow.gios.gov.pl/struktura.html>.

11.2 Konieczność uzyskania zezwoleń

Wykonanie liczeń na stanowiskach położonych na terenach objętych ochroną obszarową wymaga uzyskania stosowanych zezwoleń od organów administracji państwowej. Odpowiedzialny za to będzie koordynator krajowy monitoringu. Obserwator jest odpowiedzialny za uzgodnienie wstępu na teren prywatny z właścicielem lub zarządcą. Przed wykonaniem kontroli może on się zwrócić do koordynatora krajowego o pomoc w zorganizowaniu pozwoleń na wstęp.

11.3 Bezpieczeństwo ptaków i obserwatora

Przy prowadzeniu obserwacji z dystansu należy zachować taką odległość, aby nie płoszyć ptaków. Bezpośrednia kontrola w kolonii powinna odbyć się w okresie, gdy pisklęta nie osiągnęły jeszcze wieku 2 tygodni. Pomoże to w uniknięciu opuszczania kolonii przez nietotne, aczkolwiek chodzące już pisklęta. Dodatkowo czas spędzony w kolonii powinien być jak najkrótszy (Betleja 2015).

Podczas kontroli z użyciem sprzętu pływającego obserwator powinien zachować szczególne zasady bezpieczeństwa. Poruszając się w gęstych zakrzaczeniach należy zabezpieczyć oczy i dłonie przed zranieniem.

11.4 Odsyłanie kart kontroli stanowiska.

Wyniki kontroli należy przekazać wypełniając formularze w Portalu Obserwatora Monitoringu Ptaków Polski (<http://monitoringptakow.gios.gov.pl/MPP2/login>), należy to zrobić niezwłocznie po zakończeniu prac terenowych. Alternatywnie wyniki można przesłać do koordynatora krajowego wypełniając aktualny wzór formularza Excel (<https://monitoringptakow.gios.gov.pl/instrukcje-i-formularze.html>).

W obu wypadkach wyniki należy przekazać maksymalnie do 31 sierpnia (chyba, że termin kontroli został przedłużony po uzgodnieniu z koordynatorem).

12. Literatura

Betleja J. 2015. Ślepowron *Nycticorax nycticorax*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.), Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2. GIOŚ, Warszawa, s. 554-558.

Chodkiewicz T., Chylarecki P., Sikora A., Wardecki Ł., Bobrek R., Neubauer G., Marchowski D., Dmoch A., Kuczyński L. 2019. Raport z wdrażania art. 12 Dyrektywy Ptasiej w Polsce w latach 2013-2018: stan, zmiany, zagrożenia. Biuletyn Monitoringu Przyrody 20: 1-80.